

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek¹

Revisiting “Displacement” Through New Forms of Gentrification

Beril Sönmez

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZ

Bu çalışma, öncelikle soylulaştırma kavramının zaman içindeki evrimi ve değişen anlamlarına değinerek, merkezi ve yerel yönetimlerin “ekonomik gelişme ve büyüme” söylemi üzerinden ulusal ve ulusaşırı sermayeyle işbirliğine girerek kent mekanını yeniden düzenlemeye dair hayata geçirdiği projelerin soylulaştırma kavramıyla birlikte düşünülmesinin önemine odaklanmaktadır. Kentsel dönüşüm adı altında dolaşıma sokulan ve kent merkezinde dar gelirli kesimlerin yaşam alanlarını veya gecekondu mahallerini yıkmak suretiyle yerlerine sıfırdan inşa edilen veya boş ve atıl kalmış kent toprağı üzerine “yeni inşa edilen” projeler bir yandan kent mekanının giderek daha varlıklı kesimler için yeniden üretilmesi anlamına gelirken bir yandan da bir yerinden etme ve mülksüzleştirme döngüsü tesis etmektedir. Bu anlamda, çalışmanın ikinci kısmında, soylulaştırmanın yeni biçimlerini anlarken, “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” kavramıyla sürecin tanımlayıcı bir ögesi olan “yerinden edilme” süreçleri birlikte ele alınmıştır. Makalenin temel hedeflerinden biri de, neoliberal kentsel stratejilerin sistematik bir sonucu olan yerinden edilme süreçlerinin irdelenmesinde karşılaştırmalı bir perspektifin benimsenmesine ve yeni yöntem arayışlarının önemine vurgu yapmaktır. Bugün hem küresel ölçekte işleyen mekan siyasetini tartışabilmek hem de bunun yerel düzeyde çeşitlenen işleyiş biçimleri ve sonuçlarına bakabilmek açısından kent çalışmaları alanında “yeni inşa yoluyla soylulaştırma”nın ve “yerinden edilme”nin farklı coğrafyalardaki tezahürlerine odaklanmak kaçınılmazdır.

Anahtar sözcükler: Karşılaştırmalı perspektif; kentsel dönüşüm; soylulaştırma; yeni inşa yoluyla soylulaştırma; yerinden edilme.

ABSTRACT

The last three decades has witnessed a proliferation of discourses produced by central and local governments on “economic growth and urban development”, all of which are embodied in projects developed by public-private sector cooperation, and which serve as the major tool to reorder and reproduce cities through new ways of capital accumulation. With reference to the evolution and changing meanings of gentrification, this study aims to discuss the frameworks in which these projects are to be considered as new forms of gentrification rather than as “urban regeneration projects”. Offering residential or multi-functional uses for middle- or upper-middle classes, these projects often pop up in neighborhoods of low-income inhabitants, and mostly involve the demolition of existing social housing or squatter settlements, thus causing severe forms of displacement and dispossession among former inhabitants. In this sense, it is necessary to create an overview of the concept and forms of displacement generated by new-built gentrification and the methodological questions in studying it. As a means to grasping the global geography of gentrification in its multiple forms and consequences, a new perspective of comparative urbanism and a place-based approach is indispensable. This study emphasizes the need to re-conceptualize both gentrification and displacement with reference to their various manifestations in different urban geographies, and thus offers a theoretical outline to frame displacement as a systematic result of gentrification, which, in its new forms, operates as today’s major neoliberal urban strategy.

Key words: Comparative perspective; new-built gentrification; gentrification; new-built gentrification; urban regeneration.

¹ Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama doktora programı kapsamında açılan “Soylulaştırma ve Kent” dersi için hazırlanan çalışmanın geliştirilmiş halidir.

GİRİŞ

1990'lardan itibaren kentsel stratejiler ekonomik gelişme ve büyümenin temel kaynaklarından biri olarak görülmeye başlanmış, buna paralel olarak da, ulusal ve yerel ölçeklerde üretilen kentsel politikalar, giderek artan bir şekilde girişimci bir yönetim anlayışıyla belirlenir hale gelmiştir. Bu durum, küre düzeyinde hem Londra, Mumbai, Berlin, Meksiko, İstanbul, Şanghay, New York, VanCouver gibi metropollerde, hem kırsal alanlarda hem de görece daha küçük kent ve kasabalarda olmak üzere topyekün bir dönüşüm şeklinde kendini göstermektedir. Çeşitli ölçeklerde bir yandan fiziksel mekana yeniden şekil verilirken, farklı coğrafyalarda yeni siyasi, sosyal, kültürel yapılanmalar ortaya çıkmakta ve sosyo-mekansal dönüşümler söz konusu olmaktadır. Öncelikli hedefini kent mekanı olarak seçen bu anlayış, neoliberal kent politikaları olarak tanımlanmakta ve yeni bir sermaye birikim rejimine de işaret etmektedir.

Kentlerin pazarlanması, yerel ve uluslararası sermayenin yatırımları için hazır hale getirilmesi, kent merkezlerinin turizm için bir çekim alanı olacak şekilde yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalarla kent merkezleri ağırlıklı olarak orta ve üst sınıfların yaşam ve tüketim alanlarına dönüştürülürken, alt gelir grupları, sanayide veya hizmetlerde düşük ücretlerle ve kötü koşullar altında çalışan işçi kesimi, kayıtdışı ekonominin işgücünü oluşturan kesim, göçmen ve sığınmacılar da kentin merkezinden uzaklaştırılmakta ve bu süreçlerde etkin ve belirleyici rolü büyük bir hızla merkezi ve yerel yönetimler üstlenmektedirler.

Böyle bir kent tahayyülü, resmî söylemde “kentlerde sürekli ekonomik büyüme”, “yapılı çevre ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi”, “kültür endüstrisi ve turizm açısından başat kentler arasına girmek”, “sürdürülebilir kent anlayışını benimsemek”, “yaşanabilir bir kent yaratmak” olarak ifade bulmakta ve kendini böyle meşrulaştırmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimler de, kimi zaman mega projeleri kente davet ederek, kimi zaman yasal yönetsel süreçleri yeniden düzenleyip özel sektörün belli alanlara yatırımını teşvik ederek, kimi zaman konut politikalarını ve toplu konut idarelerinin işleyişini değiştirerek, kimi zaman yeni yerleşim alanlarına yıkımlar yoluyla yer açarak, kimi zaman da dolaylı yollardan yani ulaşım, çevre ve altyapı düzenlemelerini iyileştirip bir kısım konut stokunu büyük inşaat firmaları yoluyla yenileyip kentsel arazi ve gayrimenkul fiyatlarının artışına zemin hazırlayarak kendilerini göstermekte, neoliberal kent politikalarının mimarı olarak öne çıkmaktadırlar.

Yukarıda tarif edilen ve devlet müdahalesiyle gelişen bu süreçler, “kent mekânının giderek daha varlıklı kesimler için yeniden üretilmesi” anlamına geldiğinden ve alt sınıfların yerinden edilmesi ve mülksüzleştirilmesiyle sonuçlandığından, küresel kentsel stratejiler ve neo-liberal kent politikaları gibi kavramlarla tarif edilmelerinin ötesinde, soylulaştırma kavramıyla birlikte düşünülme de muhtaçtır.

Bu çalışma, öncelikle soylulaştırma kavramının zaman içindeki

evrimi ve değişen anlamlarına kısaca değinerek, kentsel dönüşüm adı altında dolaşıma sokulan ve kent merkezinde dar gelirli kesimlerin yaşam alanları veya gecekondu mahalleri yıkılmak kaydıyla, yerlerine sıfırdan inşa edilen yapıların veya boş ve atıl kalmış kent toprağı üzerine yeni inşa edilen projelerin soylulaştırmanın yeni bir biçimi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise, soylulaştırmanın yeni biçimlerini anlarken, sürecin tanımlayıcı bir ögesi olan “yerinden edilme” olgusuna odaklanılmıştır. Zira eleştirel perspektifle ve yeni yöntem arayışlarıyla “yerinden edilme” kavramını, tartışmaların odağına tekrar oturtmak günümüzün mekân siyasetini çözümlenebilir ve bunun farklı coğrafyalarda, yere özgü biçimde nasıl pratikler ve ilişkiler üzerinden işlediğini kavrayabilmek açısından çok önemlidir. Bu çalışma bir saha çalışmasına dayanmamakla beraber, temel olarak soylulaştırma ve onun yeni biçimlerinin beraberinde getirdiği yerinden etme ve mülksüzleştirmeyi ele almaya dair kuramsal bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken, hem Londra’da hem de bu alandaki literatürde şimdye dek görece sınırlı yer teşkil eden Mumbai’de yapılmış çalışmalara değinerek bu süreçlerin boyutları ve sonuçları itibarıyla keskinleşen biçimleri örneklen-dirilecektir. Küresel düzeyde yaygınlaştığı gözlemlenen böylesi bir olguyu araştırmaya ve kavramsallaştırmaya dair literatürde son dönemde ortaya çıkan tartışmalara atıfla soylulaştırma ve yerinden edilme ilişkisini çalışmaya dair yönetsel sorulara ve küresel bir soylulaştırma coğrafyasından bahsederken karşılaştırmalı bir bakış açısına duyulan ihtiyaca vurgu yapılacaktır.

SOYLULAŞTIRMA OLGUSU VE TANIMININ DÖNÜŞÜMÜ: “YENİ İNŞA YOLUYLA SOYLULAŞTIRMA”YI SOYLULAŞTIRMANIN EVRİMİ İÇERİSİNDE KONUMLANDIRMAK

“(Soylulaştırma) ...çok dinamik bir süreç, onu fazlasıyla kısıtlayıcı tanımlara indirgemek mümkün değil, aksine bu olgunun üzerine tanımsal bir düzen giydirmek, gelişmekte olan bu süreci anlamamızı sınırlandırma riskini taşıyacağından, birbirinden tamamen bağımsız gibi görünen süreçler arasındaki bağlantıları anlamaya ve bu yenden yapılanmaya eklenilen ve geniş bir skalaya yayılan süreçleri göz önünde bulundurmaya çalışmalıyız.” (Smith, 1986: 3)²

Soylulaştırma literatürünün oluşmasında çok önemli bir yere sahip olan Neil Smith, 70’lerde başlayan soylulaştırma çalışmalarından yaklaşık 15 yıl sonra, soylulaştırma olgusunun çeşitlenmeye başladığını dile getirerek, kuramsal çerçevenin de bu yönde genişletilmesine, kentte farklı girişimlerin de soylulaştırma kavramıyla düşünülmesine bir kapı açmaktadır.

Yine de Smith, 1982’deki çalışmasında “geleneksel soylulaştırma”yla, “yeniden geliştirme” (redevelopment) kavramlarını birbirinden ayrı tutmaya devam ediyordu. Soylulaştırmayla kastettiği şeyin, orta sınıfların ya da profesyonel

² N. Smith (1986). “Gentrification, the Frontier, and the Restructuring of Urban Space”, Gentrification of the City içinde, Smith N. , Williams P. (yay.haz.), Allen & Unwin: London, s. 3.

geliştiricilerin işçi sınıfı konut alanlarını ev olarak rehabilite etmeleri olduğunu, yeniden geliştirmenin ise, daha önce geliştirilmiş alanlar üzerine yeni inşa edilen yapıları nitelemek üzere kullanıldığına dikkati çekiyordu.³ Burada Smith, soylulaştırma kavramını ortaya atan Ruth Glass'ın tanımına oldukça sadık kalmış görünmektedir.

Glass 1964'te Londra'nın merkezinde yeni bir kentsel olgu tespit etmişti. Londra'nın işçi sınıfı mahallelerinin üst ve orta sınıflar tarafından bir bir istila edildiğini, bir düşüş dönemi yaşayarak mütevazı işçi sınıfı konutları olarak kullanılmakta olan Viktorya dönemi evlerinin, orta sınıflarca satın alınarak şık ve pahalı konutlara dönüştürüldüğünü tarif ediyordu. Soylulaştırma olarak tanımladığı bu sürecin, bir mahallede başladıktan sonra hızla yayıldığını ve eski sahipler yerlerinden edilip, mahallenin sosyal karakteri tamamen değişene kadar da sürdüğünü dile getiriyordu.⁴

Ruth Glass'ın bu tespiti ve kavramsallaştırmasının bugün de önemini koruduğuna değinen Tom Slater, Ruth Glass'ın her zaman güçlü bir kentsel sosyal adalet duygusu olduğunu, söylediklerinde o zaman haklı olduğu kadar bugün de haklı çıktığını, hatta bugünün soylulaştırma yazınında sosyal adalet vurgusunun zayıfladığını ileri sürer. Neoliberal rekabetçi büyüme söyleminin kullandığı yeniden geliştirme, yeniden canlandırma, yenileme, dönüşüm, yeniden yapılandırma gibi kavramlarla, üretilen sosyal eşitsizliğin, yerinden edilmelerin ve konut hakkı ihlallerinin üzerinin örtüldüğünü belirterek, Ruth Glass'ın tanımının önemine ve kapsayıcılığına vurgu yapar.⁵

1960'ların ortasında Londra'da tespit edilen ve sonrasında Klasik Soylulaştırma olarak da tanımlanan ilk dalga soylulaştırma süreçlerinin ortak bir tanımı kesin olarak yapılamasa da, Lees, Slater ve Wyly 2008 tarihili *Soylulaştırma* isimli kitaplarında, klasik soylulaştırmanın tanımı için şu özellikleri sıralamaktadırlar:

1. Yatırımdan mahrum kalan alanlardaki tarihi konut stokunun rehabilite edilmesi
2. Alandaki sahiplik örüntüsünün kiracılıktan ev sahipliğine doğru kayması
3. Emlak fiyatlarının yükselişi
4. Alanda yaşayan işçi sınıfı nüfusun, yeni gelen orta sınıf nüfus tarafından yerinden edilmesi yani mülkiyetin el değiştirmesi⁶

Her ne kadar Glass'ın tanımı önemini korusa da, bugün karşı karşıya olunan kenti dönüştürme projelerinin bu ilk dönem soylulaştırma süreçlerinden farklarının tespit edilmesi önemlidir. Son 50 yılda, soylulaştırmanın evrimi içerisinde olgunun ölçek ve çeşitliliği hızla değişmiş, en önemlisi de, soylulaştırma

olgusu, sistematikleşmiş ve doğrudan bir kamu politikası haline gelmiştir.

Jason Hackworth 2002'de yayımlanan "Ekonomik Durgunluk Dönemi Sonrası New York'ta Soylulaştırma"⁷ isimli makalesinde soylulaştırmanın evrimini 3 dalga halinde açıklamaktadır. Bu açıklamalar New York temel alınarak yapılması açısından kısmî bir açıklayıcılığa sahip olsa da, sürecin gelişiminin takibinde bir izlek oluşturabilmektedir. Hackworth, 1950-1973 arası dönemi ilk dalga soylulaştırma olarak isimlendirmiş, tek tek ve dağınık şekilde gerçekleşen, özellikle merkez kentlerde varlığını gösteren bir olgu olarak tarif etmiştir. Devlet bu süreçte bir yandan belli bölgelerde dönüşümü desteklerken, bir yandan da spekülasyon kira artışlarına engel olacak koruyucu yasalar oluşturmuştur. 1974-1988 yılları arasında soylulaştırma ikinci dalga olarak, yerleşmiş ve kendini göstermeye başlamış, coğrafi olarak kısmen yaygınlaşmış ve daha çok sermayenin elinde şekillenen bir sürece dönüşmüştür. Zira bu dönemde devlet mekanizması ağırlıklı olarak "laissez-faire" politikaları izlemektedir. Hackworth'e göre, 5 yıllık bir geçiş dönemini takiben 1993'ten sonra hem sermayenin ölçeğinin büyüdüğü ve devletin doğrudan girişimci rolü üstlendiği, hem de soylulaştırmanın coğrafi olarak küre düzeyinde yaygınlaştığı ve de muhalif hareketlerin daha şiddetle bastırıldığı bir döneme girilmiştir. Devlet sürecin her aşamasında etkili olmasına karşın, özellikle bu üçüncü dalganın "devlet eliyle soylulaştırma" olarak kavramsallaştırılmasının sebebi ise, soylulaştırma sürecinde alanı tespit eden, dönüşümü sistematik olarak tasarlayan ve yasal, ekonomik, fiziki ve siyasi koşulları hazırlayan temel aktörün devlet olmasıdır.

Neil Smith bu sürecin takibini 1964'te Ruth Glass'ın tanımladığı soylulaştırma ile, onun bugünkü tezahürünü karşılaştırarak yapmakta ve aralarındaki temel farklara da vurgu yapmaktadır. Glass'ın tanımıyla, 1960'larda sıradan halkla bir arada bulunmaktan çekinmeyen profesyonel sınıflar için "tuhaf" bir etkinlik ve konut piyasasındaki marjinal bir gariplik olarak ortaya çıkan soylulaştırma, 20. yüzyılın sonunda kentsel politikaların temel hedeflerinden birisi haline gelmiştir. 1960'lardaki anahtar aktörler mahalleye taşınan orta ve üst-orta sınıf iken, bugün temel aktörler hükümet, şirketler ve hükümet-şirket ortaklıklarıdır. İlk dönemlerde soylulaştırma, konut piyasasında ortaya çıkan planlanmamış ve gelişmiş güzel bir süreçken, artık tutkuyla ve titizlikle planlanan, sistemleştirilen bir süreç haline gelmiştir. 1960'larda sadece konuta yönelik bir süreç gibi başladyasa da, bugün çok daha geniş çaplı ve çok boyutlu projeleri kapsayan bir olgu olarak şekillenmiştir. Soylulaştırma ilk olarak, önemli kapitalist kentlerde teşhis edilen, oldukça yerel bir gerçeklik iken, bugün fiilen küresel bir olgudur ve coğrafi olarak yaygınlaşarak, küre düzeyinde daha önce mevcut olan "kentsel hiyerarşi"yi bir anlamda alt-üst etmiştir. Küresel olarak ortaya çıkan soylulaştırma deneyimleri, farklı ekonomik ve kültürel yapılanmaları olan coğrafyalarda gelişmekte, ulusal ve küresel siyasal ekonomilere farklı şekillerde bağlanmaktadır.

³ N. Smith (1982). "Gentrification and Uneven Development", *Economic Geography*, 68, s. 139.

⁵ Tom Slater (2009). "Missing Marcuse: On Gentrification and Displacement", *City*, 13:2-3, s. 293.

⁴ Ruth Glass (1964). "London: Aspects of Change", *Gentrification* içinde, Lees, L., Slater, T., Wyly, E. (yay. haz.), Routledge: New York, s. 7.

⁶ L. Lees, T. Slater, E. Wyly (2008). "The Birth of Gentrification", *Gentrification* içinde, Routledge: New York, s. 5.

⁷ Jason Hackworth (2002). "Postrecession Gentrification in New York City", *Urban Affairs Review*, 37 (6), s. 815-843.

Ancak Smith'e göre en önemli ortak nokta, soylulaştırmanın çağdaş şehirciliğin en önemli boyutu olarak sunulması ve daha da önemlisi, her şekliyle, işçi sınıfının kent merkezinden ya da kentin "değerli" alanlarından uzaklaştırılması anlamına gelmesidir.⁸

Elbette bu türden bir dönüşümün yakın geçmişteki yol haritasını çıkarmanın bir önemi de, son dönemde kentlerde gerçekleştirilen dev projelerin hiçbir zaman bireysel girişimlerle veya küçük ölçekli bir yatırımcı tarafından hayata geçirilemeyecek kadar ölçek olarak büyük, yarattığı sosyal ve fiziksel dönüşüm bakımından ani ve hızlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu türden büyük kapsamlı projeler "işçi sınıfını kentten hem mecazi hem de doğrudan anlamıyla silmek"te çok daha büyük rol oynamaktadır.⁹ Bu anlamda da, önce mahalle sonra da kent ölçeğinde gerçekleşen bu süreçler, "yaşanabilir ve sürdürülebilir kent" in kimler için üretilip kimleri dışladığının resmini çizmektedir.

Soylulaştırma olgusu 40-50 yıllık bir süreçte böylesi temel farklar göstererek çeşitlenir ve dönüşürken, son yıllarda, dev emlak şirketleri ve geliştirici firmalarca inşa edilen, tasarım değeri taşıyan ve elit bir tüketime sunulan yüksek apartman bloklarından veya alçak lüks konutlardan oluşan bu yeni inşa alanları da, en az tek tek restore edilen tarihi apartmanların oluşturduğu sokak/mahalle profilleri kadar, soylulaştırılmış kent coğrafyasının bir parçası haline gelmektedir.

O halde, soylulaştırma literatürü içinde görece yakın tarihte ortaya çıkan ve Loretta Lees ve Mark Davidson'ın 2005'te Londra Nehir Kıyısı Dönüşüm Projesi'ni ele aldıkları makalelerinde ortaya attıkları "yeni inşa yoluyla soylulaştırma" kavramını ele alarak, kavramın yukarıda sözü edilen dönüşüm içerisinde ne(re)ye tekabül ettiğini ve hangi boyutlarıyla soylulaştırma olarak tanımlanabileceğini tartışmak anlamlı olacaktır.

YENİ İNŞA YOLUYLA SOYLULAŞTIRMA NEDİR?

Soylulaştırmanın tanımına ve ortaya çıkış sebeplerine dair süregiden tartışmalarda tam bir fikir birliğine varılmamış olmakla beraber, klasik soylulaştırma bir yandan devam ederken, günümüzde, aktörleri farklı olmak kaydıyla kentlerde daha bütünlüklü bir yeniden inşa süreci baskın hale gelmiştir. Bu yeniden inşa sürecinde, kent merkezlerine konurulan yeni konut ve konut-ticari işlevli yapılar, özellikle kent merkezinin "orta sınıflarca sömürgeleştirilmesi" üzerinden düşünüldüğünde eski soylulaştırma pratikleriyle önemli paralellikler taşımaktadır.¹⁰

Lees ve Davidson, yukarıda kısaca sözü edilen, soylulaştırma

sürecinin dönemlendirilmesi ve dalgalar üzerinden okunabilir olmasına atıfla, "yeni inşa yoluyla soylulaştırma"nın, bir üçüncü dalga soylulaştırma biçimi olduğunu ileri sürmektedirler. Lees ve Davidson'a göre, artık devletin müdahalesi ve küresel sermayenin girişiyle yeni bir veçhe kazanan soylulaştırma, 90'lı yılların ortalarından itibaren hem coğrafi olarak hem de aktörleri bakımından farklılaşarak bir mutasyon geçirmiştir.¹¹ Bunun sonucunda da, üretilen fiziksel mekan, sosyal doku ve kültürel örüntü de farklılaşmıştır.

Coğrafi bakımdan, soylulaştırma, öncelikle başladığı Batı ülkeleriyle sınırlı kalmamış, farklı kıtaların çeşitli bölgelerinde kendini göstermeye başlamıştır. Ayrıca sadece kent merkezlerinde yayılmakla kalmamış, kent banliyölerinde ve kırsal alanlarda da çeşitlenerek ortaya çıkmıştır. Özellikle "Kırsal Alanlarda Soylulaştırma" (Rural Gentrification) kavramıyla yeni bir literatür ve çalışma alanı doğmuştur. Smith'in yeni küresel kent stratejisi olarak işaret ettiği soylulaştırma, her yerde benzerlikler gösteren, neredeyse kitlesel olarak üretilen, tüketilen ve pazarlanan bir döngüye dönüşmüş durumdadır.¹²

Aktörleri bakımından da dönüşen soylulaştırma süreçleri, geleneksel/klasik soylulaştırma, devlet eliyle soylulaştırma, ticari soylulaştırma, tekrar soylulaştırma/süper soylulaştırma ve yeni inşa yoluyla soylulaştırma olarak çeşitlenmiştir.¹³ Bu farklı türlerin kısaca tanımını vermeden önce vurgulamak gerekir ki, Lees ve Davidson'ın bu kategorizasyonu farklılıkların tespitine hizmet etmesi bakımından önemli olsa da, farklı isimlendirilmiş her bir soylulaştırma türü aslında yer yer iç içe geçen, birbirini etkileyen süreçler olarak düşünülmelidir ve her kategorizasyon gibi genellemelere başvurması bakımından bir tür indirgemecilikle malûdür.

Geleneksel soylulaştırma, orta sınıfların bireysel olarak kendi kullanımları için daire ve bina olarak yenilemeleriyle ilerleyen, sonuçları itibarıyla o alanda bir burjuvalaşma sürecini başlatan ve eski sakinlerin teker teker ve zaman içinde yer değiştirmelerine ya da yerinden edilmelerine yol açan bir süreçtir. 1960'larda başladığı söylenen bu süreç günümüzde de varlığını korumaktadır. Devlet eliyle soylulaştırma merkezi ve yerel yönetimlerin, geliştirdikleri politikalarla etkin şekilde soylulaştırmayı destekledikleri hatta belli alanlarda doğrudan başlattıkları bir süreci tanımlamaktadır. Bu süreçte devletin girişimci gibi geliştirici-üretici firmalarla ortaklıklar üzerinden çalıştığı dikkati çekmektedir. Ticari soylulaştırma bazen tek tek bireysel adımlarla bazen de devlet eliyle geliştirilen büyük projeler yoluyla bir alanın konut dışı işlevlerin ağırlıkta olduğu bir biçimde dönüştürülmesini ifade etmektedir. Turizm ve ticari odaklı projeler buna örnek teşkil edebilir. Tekrar soylulaştırma, sadece yatırım mahrumu olan alanların değil, daha önce birinci soylulaştırma süreçleriyle orta sınıfların yerleşmiş olduğu alanların yeni bir projeye dönüşüme açılarak, tekrar yatırım döngüsüne sokulmasıdır. Bu süreç, soylulaştırmanın günümüzde sadece dar gelir gruplarının değil, orta gelir gruplarının da yerinden edilmesiyle sonuçlanan bir süreç dönüşüğünü göstermek-

⁸ Neil Smith (2002). "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", Planlama, 2006/2, s. 20-21.

⁹ Loic Wacquant (2008). "Relocating gentrification: the working class, science and the state in recent urban

research", International Journal of Urban and Regional Research 32, s. 199.

¹⁰ L. Lees & M. Davidson (2005). "New-Build Gentrification and London's Riverside Renaissance", Environment and Planning A, 37, s. 1165-1190.

¹¹ İbid, s. 1167.

¹² İbid.

¹³ İbid. s. 1168.

tedir. Yeni inşa yoluyla soylulaştırma kavramı ise devlet eliyle soylulaştırmanın hakim olduğu bir dönemde ortaya çıkan, toplu konut idaresi gibi kamu kurumlarının ürettiği ya da kamu-özel şirket ortaklıklarıyla üretilen projelerdir. Temel olarak iki tür yeni inşa modelinden söz edilebilir: Birincisi, daha önceki işlevini kaybetmesi vesilesiyle atıl hale gelmiş alanlar veya kent merkezinde boş kalmış alanlarda gerçekleşen projeler. İkincisi ise, kentin değerli bölgelerinde bulunan ve hali hazırda düşük kira bedelli konut stoku görevi gören alanlarda, mevcut konutlar yıkılarak, yerine konut veya konut ve ticari karma işlevli yeni binaların inşa edilmesi.

Bu noktada, klasik soylulaştırma ile yeni inşa yoluyla soylulaştırma arasında bir yandan büyük farklar bir yandan da büyük benzerlikler olduğu ileri sürülerek, bu yeni uygulamaları kavramsallaştırmak için soylulaştırma kavramının kullanılıp kullanılmayacağı üzerine bir tartışma doğmuştur. Klasik/Geleneksel soylulaştırma ile yeni inşa yoluyla gerçekleşen dönüşümlerin ihtiva ettiği farklar nedeniyle ikinci süreç için de soylulaştırma kavramının kullanılmasının sorunlu olduğunu öne süren Lambert ve Boddy (2002), argümanlarını süreçler arasındaki temel ayrımlara dayandırmaktadır: Sürecin aktörleri, ortaya çıkan yapıları çevre, işleyen sosyo-mekansal dinamikler, sermayenin konumlanması, dağılımı ve işleyişi farklar arz etmekte, ayrıca klasik anlamda bir yerinden edilme süreci işlememektedir. Lees ve Davidson ise, bu farkları tek tek ele alarak neden soylulaştırma olarak okunabileceğini tartışmaktadır:¹⁴ Dönüşüm aktörleri bakımından bireysel kararlarla değil, devlet eliyle ve özel firmalar ortaklığıyla geliştirilse de, sonuçta orta sınıflar kent merkezlerini giderek artan şekilde işgal etmektedir. Ortaya çıkan yapıları çevre, yenilenmiş eski ve tarihî konutlar yerine yeni inşa edilmiş konutlar olsa dahi, esas itibarıyla orta sınıf yaşam ve tüketimine hitap eden bir yapıları çevre üretilmektedir. Alana gelen orta sınıfın profili ilk soylulaştırıcılara göre farklılık arz ediyor ve bunun mekanda kuruluşu da ona bağlı olarak değişiyorsa da, yeni inşa edilen yapıları yoluyla sermaye önce geliştiriciler sonra da tüketiciler tarafından yeniden o alana yatırılmakta ve düşük gelir grupları bu yatırımdan eşit şekilde faydalanamamaktadır. Aynı zamanda, sermayenin konumlanması, dağılımı ve işleyişi bakımından küçük ölçekli bireysel sermayenin kullanım amaçlı ve dağınık hareketi yerine, büyük sermayenin yatırım ve kâr amacı güderek dar bir alana sermaye yatırması söz konusudur. Ancak, sonuçları bakımından klasik soylulaştırma ile benzeşmekte hatta daha ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Son olarak da, yeni inşa yoluyla gerçekleşen dönüşümlerin ağırlıklı olarak boş ve atıl kalmış eski sanayi alanlarında gerçekleştiğini, dolayısıyla klasik anlamda orada yaşayan eski sakinlerin yerinden edilmesi gibi bir sonucu olmadığını iddia eden Lambert ve Boddy'ye cevaben, Lees ve Davidson yerinden edilme kavramının çok daha geniş ve derinlikli olarak ele alınması gerektiğini ileri sürerler. Yeni inşa yoluyla soylulaştırmaya düşük kira bedelli konut stoklarının yıkılarak yeni bina inşa edilmesi yoluyla gerçekleşen süreçler de dahil edildiğinde, hem söz konusu alanda hem de komşu alanlarda düşük gelir grupları

yerinden edilmektedir. Ayrıca süreç içinde, dolaylı yerinden etme, dışlayıcı yerinden etme, sosyo-kültürel yerinden etme kavramlarıyla okunabilecek çok boyutlu ve daha ince irdelenmesi gereken bir sosyal adaletsizlik de kendini göstermektedir.¹⁵

Bu tartışmada dikkat çekici olan klasik soylulaştırmayla günümüzde hakim olan sürecin farklarının tespiti konusunda her iki kanat da hemfikiridir. Ancak ayrışma, bu farkların soylulaştırma tanımının içinde görülüp görülemeyeceğinde yatmaktadır. Bu tartışmada, Lambert ve Boddy bu farklara rağmen soylulaştırma kavramına başvurulmasının kavramın analitik özelliğini yitirmesine yol açacağını zira süreçler arasında bir ayrıştırma yapmaya engel olacağını iddia etmiştir. Lees ve Davidson ise bütün farklarına rağmen yeni yapıların inşa edilmesiyle ortaya çıkan dönüşümlerin dört kriter nedeniyle soylulaştırma olarak okunması gerektiğini ileri sürer:

1. Sermayenin alana yeniden yatırımı
2. Alanın yüksek gelir gruplarıncı istila edilmesi sonucu sosyal bir "iyileşme" gözlemlenmesi
3. Yapılı çevrenin hızlı bir şekilde ve ciddi ölçüde değişmesi
4. Düşük gelir gruplarının doğrudan ya da dolaylı olarak yerinden edilmeleri¹⁶

Klasik soylulaştırmayla bu tür son dalga süreçlerin farklılıklarını tespit etmek, sürecin gelişimini izlemekte çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu farklılıklar, soylulaştırmanın evrimi içine yerleştirilerek kavramla bağları kurulursa, özellikle dışlama ve yerinden etme süreçlerini tetiklemesine yapılan vurguyla, "kentsel dönüşüm" gibi kavramların silmeye çalıştıkları sınıfsal, sosyal, kültürel ve siyasi boyutları görünür hale gelecektir. Soylulaştırma kavramının kullanılması politik bir konumlanışa tekabül etmesi açısından da çok değerlidir.¹⁷ Resmi söylemin, soylulaştırma kavramını kullanmaktan kaçtığı ölçüde, bu alanda üretilen yazında ve eylemlerde bu kavramla "oynayarak" ilerlemek, sürecin tetiklediği dışlanma, yerinden edilme, yoksunlaştırma ve mülksüzleştirme biçimlerini sürekli olarak gündemde tutmak anlamında siyasi bir misyon üstlenebilir.

Shaw'a göre de, kent merkezinin sosyal yeniden yapılandırılmasını tek bir bütünlüklü süreç olarak ele almak anlamlıdır çünkü ister bir orta sınıf ev sahibi olsun, ister geliştirici bir şirket, ister duyarlı bir restorasyon olsun ister yeni yapılmış yüksek katlı apartman blokları, bunların sonuçları yerinden edilenler için hep aynıdır. Aynı zamanda, kent merkezinin sosyal ve kültürel çeşitliliğine vurdukları darbe de öyle.¹⁸

Öte yandan, sonuçları açısından yukarıda sözü edilen benzerlikleri taşıması çok belirleyiciyse de, yeni inşa yoluyla soylulaştırmanın klasik soylulaştırmadan daha geç bir dönemde farklı aktörler yoluyla ortaya çıkışının önemli etkileri de saptanabilmektedir. Klasik/geleneksel soylulaştırma süreçleri kentin

¹⁴ İbid. s. 1169-1170.

¹⁵ İbid.

¹⁶ İbid..

¹⁷ İbid, s. 1187.

¹⁸ K. Shaw (2002)."Culture, Economics and Evolution in Gentrification", Just Policy, 28, s.45

birden fazla bölgesinde aynı anda gerçekleşen, bir orta sınıf bireysel hareketi olarak, daha çok tarihi bir konut stoku olan ve bununla beraber bir tür heterojen yaşamın mümkün olabilmesi sebebiyle de öncü soylulaştırıcılara cazip gelen alanlarda gerçekleşmekteydi /gerçekleşmektedir. Böylece, bu alanlarda orta sınıfın gelişyle bir orta sınıf "habitus"unun mevcut bina stoku içinde şekillenmesi de söz konusudur. Ancak yeni inşa yoluyla soylulaştırma, sürecin coğrafyasını kentte daha da genişletip soylulaştırmayı bazen daha "riskli" alanlara bazen kent merkezinde kalan son alt gelir grubu mahallelerine bazen de kentin daha uç bölgelerine kadar itmektedir. Devlet öncülüğünde büyük çaplı kentsel projelere girilmesi, kentte bireysel olarak orta sınıfın girmedeği/giremediği veya sermayenin devlet desteği görmeden girme riskini almayacağı alanlara hem sermaye akışı sağlamış, hem de sınıfsal, etnik ya da dini olarak marjinalize edilmiş kesimlerin kentteki varoluşları bir anlamda yeniden tanzim edilip düzenlenmiş, belli alanlara sıkıştırılmış veya silinmiş olur.¹⁹

Bu karşılaştırmada amaçlanan klasik soylulaştırmanın daha mason bir süreç olduğunu iddia etmek değil, aksine bu şekilde başlamış bir sürecin büyük sermaye ve devlet desteğini arkasına alarak, nasıl daha agresif bir hal aldığını gösterebilmektir.

SOYLULAŞTIRMANIN YENİ BİÇİMLERİ VE "YERİNDEN EDİLME"Yİ İLİŞKİLENDİRMEK

"Hemen hemen her çalışma alanının merkezinde, onun varlığını tanımlayan ve yaşamına devam etmesini sağlayan asli bir temeli vardır. Soylulaştırma alanı için de 'yerinden edilme' işte böyle bir temeli teşkil etmektedir. Yerinden edilme, yani yoksul kesim ve işçi sınıfının, üzerinde sosyal ve tarihsel olarak meşru haklarının bulunduğu mekanlardan ve yerlerden zor kullanılarak mahrum bırakılmaları soylulaştırmayı oluşturan ve tanımlayan ve de mekanın orta sınıflar ve elit kesimler için yeniden inşasına eşlik eden süreçtir."²⁰

"Yerinden etme soylulaştırmanın özüdür, amacıdır; istenmeyen bir yan etkisi değil."²¹

Soylulaştırma, sınıfsal ve/veya etnik, dini, ırksal olarak kent merkezinin yeniden inşa edilmesi ve düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, merkezi homojenleştirirken, metropolitan alanda yeni bir sosyo-mekansal ayrışma tesis etmektedir. Bunu yaparken de, büyük çapta yerinden edilme süreçleri yaşanmaktadır. Örneğin, 2008 yılında Pekin'de gerçekleşen Olimpiyat Oyunları'na hazırlık aşamasında, kent bir anlamda yeniden tanzim edilirken, 1.25 milyon kişi yerinden edilmiştir.²²

Yerinden edilme kavramının bu çalışma içindeki kullanımı genel hatlarıyla Chester Hartman'ın 1982'de yaptığı tanıma dayanmaktadır. Hartman *Yerinden Edilme: Nasıl Mücadele Etmeli?* isimli çalışmasında kavramı "bir yerde yaşamının, o hane halkının kendi iç dinamikleri dışında gerçekleşen süreçler sebebiyle, artık imkansız, tehlikeli ya da maddi olarak karşılanamaz hale gelmesi durumu"²³ olarak tanımlar. Böyle bir tanım hem klasik soylulaştırma hem de soylulaştırmanın yeni biçimlerinin yol açtığı yerinden etme süreçlerini kapsamaktadır.

Yeni inşa yoluyla soylulaştırma büyük ölçüde "yıkıp yeniden yapma" şeklinde ilerlerken, bu genellikle gecekonduların veya düşük gelir grubunun yaşadığı alanların "temizlenmesi" olarak ortaya çıkmakta, alanda yaşayanların doğrudan yerinden edilmeleri ve o alanın tamamen kent coğrafyasından ve hafızasından silinmesi söz konusu olmaktadır. Bu türden doğrudan yerinden edilmelerin yanında, kent merkezinde boş veya terk edilmiş, atıl kalmış, işlevini sürdürmemiş alanlarda, yani doğrudan konut alanı olmayan alanlarda gelişen yeni inşa yoluyla soylulaştırma süreçlerinde ise özellikle çevre mahallelerde yerinden edilmenin dolaylı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dolaylı yerinden edilme söz konusu olduğunda, bunu doğuran en etkili dinamik emlak değerlerindeki artışın giderek yayılması ve çevre mahalleleri de etkiler hale gelmesidir. Soylulaştırmaya dair eleştirel perspektifin en önemli ayaklarından birini oluşturan yerinden edilmenin çeşitli boyutlarıyla irdelenmesine yeniden ihtiyaç vardır. Zira soylulaştırma günümüzün öne çıkan kent politikası haline aldıkça, büyük sermaye ve devlet kurumları süreçte baş aktör haline geldikçe, sadece projelerin değil, yerinden edilme ve mülksüzleştirmenin de boyutları ve coğrafyası genişlemektedir. Bu da soylulaştırma tartışmalarına sosyal adalet perspektifiyle bakma gerekliliğini beraberinde getirmektedir.²⁴

Soylulaştırma ve yerinden edilme arasındaki ilişki ve bunun adalet kavramıyla ilişkilendirilmesi daima temel bir çatışmanın ve politik bölünmenin konusu olmuştur. Devlet müdahalesinin daima en aza indirgenmesini, piyasayı özel girişimler arasındaki rekabetin belirlemesi gerektiğini savunan liberal ekonomik görüş, soylulaştırma ve yerinden edilmeyi, kentteki konut pazarının piyasa koşullarına uyum sağlamak üzere sürekli değişmek zorunda oluşunun, yer yer üzücü ama önüne geçilemez bir sonucu olduğunu savunur. Bu görüş, konut piyasası müdahalesiz bir rekabet alanına dönüşürse, her kesimin ihtiyacına göre konut üretilecek bir dengeye oturacağını iddia eder. Soylulaştırmanın da kentlerin önüne geçilemez dönüşümünün minör bir sonucu olduğunu öne süren bu görüşün bir devamı, aynı zamanda kentte soylulaştırmanın tetiklediği yerinden edilmenin de istatistiksel olarak kanıtlanamayacak kadar zayıf olduğunu iddia eden görüşü oluşturmaktadır.²⁵

Buna karşın, yerinden edilmenin, evsizlik gibi başka adaletsiz

¹⁹ L. Lees & M. Davidson (2010). "New-Built Gentrification: Its Histories, Trajectories, and Critical Geographies", *Population, Space and Place*, 16, s. 403.

²⁰ L. Lees, T. Slater, E. Wyly (2010). "Gentrification and Displacement: Introduction to Part Four", *The Gentrification Reader* içinde, Rout-

ledge: London, s. 317.

²¹ <http://www.rc21.org/conferences/berlin2013/8.php> (Ziyaret tarihi 12.01.2013)

²² L. Lees, T. Slater, E. Wyly (2010). "Gentrification and Displacement: Introduction to Part Four", *The Gentrification Reader* içinde, Routledge: London, s. 319.

²³ C. Hartman, D. Keating, R. LeGates (1982). *Displacement: How to Fight it?*, Berkeley: CA: National Housing Law Project, s. 3.

²⁴ T. Slater (2010). "Missing Marcuse: On Gentrification and Displace-

ment", *City*, 13:2-3, s. 292-311.

²⁵ L. Lees, T. Slater, E. Wyly (2010). "Gentrification and Displacement: Introduction to Part Four", *The Gentrification Reader* içinde, Routledge: London, s. 317.

sosyal durumlarla birlikte, temel bir insan ihtiyacının metalaştırılmasının sistematik bir sonucu olduğu görüşü de diğer güçlü kanatı oluşturmaktadır. Konut, ev, cemaat ya da mahallenin sadece bir mal ya da hizmet gibi düşünülerek, kâr ve birikim odaklı kurgulanmasına karşı çıkarak, bireysel ve toplumsal iyinin üretilebilmesi için bunların temel haklar olarak kurgulanmasına vurgu yapar. Dolayısıyla, bu görüşün bir uzantısı olarak da, soylulaştırmanın eşitsizlik ve adaletsizlik üreten mekanizmasının en ciddi, son derece yaygın ve sistematik çıktısının yerinden edilme olduğunu ısrarla ortaya koyar.²⁶

Bir yandan soylulaştırma yazını içinde, yerinden edilme süreçlerinin neoliberal söylem içerisinde doğallaştırılması, kaçınılmaz bir süreç olarak tariflenmesi veya soylulaştırmanın kendisinin kamu yararı ürettiğine dair tartışmaların geniş yer bulması, diğer yandan da bu süreçlerin ağır sonuçlarını ortaya koymaya yönelik çalışma ve araştırmaların artması ve çeşitlenmesi söz konusudur. Yeni inşa yoluyla soylulaştırma olarak kavramsallaştırılabileceğimiz süreçler, Ananya Roy'un dikkat çektiği üzere söylemsel olarak yasal olmayan konut stokunu yıkıp yeni alanlar inşa ederek konut alanlarının yasallaştırılması ve mülkiyet haklarının güçlendirilmesi şeklinde dile getirilirken, bu uygulamaların özellikle Küresel Güney²⁷ ülkelerindeki gecekondu sakinleri üzerinde ciddi yıkıcı etkileri olmaktadır.²⁸ Formel konut piyasasına dahil olmak ve belli hakları kazanmak bir güvence potansiyeli oluştururken enformel gecekondu-lardan formel, yasal olarak tanınan konutlara geçiş belli bir düzenli geliri söz konusu olmayanlar için tam bir yaşamsal tehdit oluşturmaktadır. Zira düzenli olarak kira, aylık giderler ve masraflar/faturaların olduğu bir sisteme geçiş, bu bedelleri ödeyemeyenler için kısa sürede yasal olarak onların olan konutlardan çıkış veya bunların mecburi satışı anlamına gelmektedir. İstanbul Sulukule örneğinde yaşanlarla paralellikler barındıran bu süreçler, Sulukuleliler için de enformelden formele geçişle, birbirini izleyen bir zorunlu yer değiştirme zincirini başlatmıştı. Aynı zamanda yanyana yaşamaktan gelen, güçlü cemaat duygusunun ve destek mekanizmalarının da kaybıyla, bu sürecin Sulukulelerin büyük bir bölümünü öncesine göre daha ağır koşullarda yaşamaya mecbur ettiği söylenebilir.²⁹

Soylulaştırma ve yerinden edilmenin nasıl ele alındığı ve buna bağlı geliştirilen yaklaşımlar genellikle yukarıda tarif edilen iki kutuplu bir tartışma zeminine oturmaktadır. Ancak bunun ötesinde bu alanda yapılacak çalışmaların önündeki en önemli

sorulardan birisi de yerinden edilme süreçlerini araştırmanın önündeki engellerdir. Bu sebeple, aşağıda son dönemde ortaya çıkan yöntemsel tartışmaların ana hatları bir altbaşlık halinde ele alınmıştır. Yerinden edilme kavramının soylulaştırmayla ilişkisi çerçevesinde sorgulanmasında araştırma yöntemleri üzerine düşünmenin temel bir izlek teşkil etmesi ve yerinden edilmenin çok katmanlı bir süreç olarak tarihselleştirilmesi ve mekansallaştırılması çok önemlidir.

YERİNDEN EDİLMİYİ ÇALIŞMAK: YÖNTEM ÜZERİNE

Yerinden edilme üzerine önemli çalışmalar yapan Rowland Atkinson, soylulaştırmanın yerinden edilme üzerine etkilerini araştırmanın zorluğunu vurgulamak üzere, ve yöntemsel sorunlara dikkati çekebilme için durumu “görünmez olanı ölçmek” olarak tanımlamıştır.³⁰ Son dönemde küre düzeyinde ciddi olarak yaygınlaşan soylulaştırma süreçlerinin ağır sonuçlarını daha iyi ortaya koyabilmek, aynı zamanda farklı coğrafyalardaki çeşitliliğini de gösterebilmek için yollar aranmasının bir sonucu olarak, örneğin 2013 yılının Ağustos ayında, Berlin’de, Humboldt Üniversitesi Şehir ve Bölge Sosyolojisi Bölümü bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansta yerinden edilmenin araştırılabilmesi için olası yeni yöntemler ve yeni bakış açılarını araştırmak ve farklı yaklaşımları bir araya toplamak hedeflenmiştir.³¹

Yerinden edilmenin araştırılmasını, ölçülmesini ve sorgulanmasını zora sokan bir takım yöntemsel engellerden söz etmek mümkündür. Özellikle bu yöntemsel engelleri tespit etmenin ve bunları çoklu bakış açılarını zorlayarak aşmanın alana en önemli katkısı, son dönemde soylulaştırma kent politikası olarak devlet kurumlarınca benimsendikçe ve ulusaşırı sermayeyle eklemlendikçe, bu alanda üretilen yazında eleştirel perspektifin giderek yok olmasına doğru ilerleyen sürecin önünü kesmek ve soylulaştırmanın hangi kesimler için kazanç hangi kesimler içinse yaşamsal düzeyde kayıplara yol açabildiğini göstermek olacaktır.

Loretta Lees, Tom Slater ve Elvin Wyly³² soylulaştırma ve yerinden edilme süreçlerinin izini sürmenin önündeki ilk engeli, sürecin kendisinin, yerel düzeyde, kendi izlerini silen bir süreç olduğunu vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda ulusal düzeyde yapılan istatistiksel çalışmaların ise, sadece soylulaştırılan alanlarda değil, genel bir rastgele örneklem üzerinden yer değiştirme süreçlerini incelediğini, buradan da spesifik verilere ulaşılmasının çok güç olduğunu dile getirirler. Bağımsız araştırmacıların ise, yerinden edilmeyi takip edecek istatistiksel sonuçlar elde edebilmek için bu alanlardaki çalışmalarına çok erken bir dönemde, yerinden edilme gerçekleşmeden başlamış olmaları gerekir. Ya da çalışmanın soylulaştırılan alanda değil, yerinden edilenlerin yeni yerleşim alanlarında, daha nite-

²⁶ İbid, s. 137.

²⁷ Küresel Kuzey-Küresel Güney ayrımı, dünya siyasetinin temel mimarisini çizmek üzere kullanılan “Birinci-İkinci-Üçüncü Dünya” veya “Gelişmiş-Gelişmekte Olan-Az Gelişmiş Ülkeler” ayrımlarının sorunsallaştırılmasından sonra kullanılmaya başlanan yeni bir tarifleme biçimi olarak düşünülebilir. Ancak sürekli olarak yeni hiyerarşiler ve bölünmüşlükler ortaya çıktığından yeni küresel düzen ve egemenlik ağlarını Doğu-Batı veya Kuzey-Güney gibi çizgiler ve karşıtlıklarla anlamak güçleşmektedir. <https://www.academia.edu/7917466/>

The_Use_of_the_Concept_Global_South_in_Social_Science_and_Humanities

²⁸ A. Roy (2005). “Urban Informality: Towards an Epistemology of Planning”, *Journal of the American Planning Association*, 71 (2), s. 147-158.

²⁹ Sulukule ilgili çalışmalar ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. T. İslam, B. Sakızlıoğlu (2014). “The Making of and Resistance to State-Led Gentrification in Istanbul, Turkey”, *Global Gentrifications içinde*, Lees, L. , Shin, H. B. , Lopez, E. (yay. haz.), Polity Press: London.

³⁰ R. Atkinson (2000). “Measuring Gentrification and Displacement in Greater London”, *Urban Studies*, 37, s. 149-166.

³² L. Lees, T. Slater, E. Wyly (2010). “Gentrification and Displacement: Introduction to Part Four”, *The Gentrification Reader içinde*, Routledge: London, s. 318-19.

³¹ <http://www.rc21.org/conferences/berlin2013/8.php> (Ziyaret tarihi

liksel çalışmalarla sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun zorluğu ise, yerinden edilenlerin kentin değişik alanlarına savruluyor olmalarının etkisiyle izlerin takibinin güçleşmesidir. Ancak Türkiye’de de örneklerinin görüldüğü gibi, devlet kurumları yerinden edilenleri belli bir konut alanına yönlendiriyorsa, yerinden edilenlere ulaşmak kısmen kolaylaşmaktadır. Fakat birçok örnek göstermektedir ki, yerinden edilen kesimin sadece belli bir kısmı bu yeni konut alanlarına yerleşmekte, yerleşenlerin de büyük bir kısmı kısa sürede taşınmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla elde edilen veriler genellikle parçalı olmakta, yerinden edilmenin bütünlüklü bir resmini çıkarmakta yer yer eksik kalmaktadır.

İkinci bir yöntemsel engel ise, sosyal gerçekliğin istatistik verileri ile çeliştiği durumların ortaya çıkmasıdır. Örneğin, veriler toplanırken soru genellikle “hane sahibine”, yani kontratta ya da tapuda adı geçen kişiye sorulduğundan, alandan çıktıktan sonra, başka bir akraba, arkadaş ya da aile yanına yerleşen, ya da sokakta yaşamaya başlayan kesim toplanan verilerde kesinlikle temsil edilememektedir. Sürecin tetiklediği yeni yoksunluk durumlarıyla mücadele etme biçimleri çok çeşitli olabildiğinden, bu çeşitlilik de verilere yansımamaktadır.

Üçüncü olarak da, hanehalkları çok çeşitli vesilerle ve bazen de birkaç sebebin bir araya gelişiyle konut/mahalle değiştirdikleri için bunun içerisinde soylulaştırmanın yerinin saptanması güç olabilmektedir.³³ Ev arkadaşı taşındığı için konut değiştirmekte olan bir kişi, aradan geçen kısa bir zamanda o bölgede kira bedelleri çok yükseldiği için başka bir mahalleye taşınıyorsa, burada hem kişisel bir sebep hem de soylulaştırmanın etkisiyle artan emlak değerlerinin rolü vardır. Ancak sorulara verilen yanıtlarda, kişiler soylulaştırma projelerine doğrudan değinmemiş olabilmektedirler. Bu noktada, niceliksel yerine, niteliksel yöntemlerle ve uzun soluklu araştırmalar yürütülmesinin gerekliliği yine kendini göstermektedir. Bunun yapılabilmesinin önünde de finansal ve siyasi engeller kendini gösterebilmektedir.

Her ne kadar, niteliksel yöntemler, asla niceliksel yöntemler kadar geniş bir örnekleme çalışmasa da, niteliksel yöntemler kullanmanın alana en önemli faydalarından biri de, yerinden edilmenin daha geniş, incelikli, karmaşık ve çelişkiler barındıran bir süreç olduğunun görünür kılınması olacaktır. Lees ve Davidson, yerinden edilmenin mekansal ve zamansal olarak değişkenlik gösteren, yer-temelli ve karmaşık bir süreç olarak değil de, bir mahalle sakinin orayı terk ediş anına indirgenen ve sonuçları genellikle tek boyutlu olarak ele alınan bir süreç olarak kurgulanmasındaki temel yanı sıra dikkat çekmişlerdir.³⁴ Marcuse’nin de dile getirdiği gibi, “yerinden edilme, herhangi bir anda, gerçekten yerinden edilenlerden çok daha geniş bir kitleyi etkilemektedir.”³⁵

Yerinden edilme hem mekansal hem de zamansal olarak bo-

yutlandırıldığında, temelde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde ele alınabilecek bu sürecin, gerçekleştiği noktadan çok daha geniş bir alanda etkili olduğu ve mekanı terk ediş anının hem öncesinde hem de sonrasında ciddi sonuçlar doğurduğu görülecektir.

Yerinden edilmenin çeşitlerine dair 1985’te yaptığı ayrımda Marcuse, 4 farklı yerinden edilmeden söz eder³⁶ ancak bunlar yine birbirinden kesin çizgilerle ayrıştırılabilir olmadığı gibi, birbirini etkileyen veya aynı anda işlemekte olan süreçler olarak da düşünülmelidir. Doğrudan ve son kullanıcının yerinden edilmesi, daha çok konutun/mahallenin fiziksel şartlarının artık yaşamaya müsait olmadığı durumlara, ya da kira artışı gibi ekonomik sebeplerle gerçekleşmektedir. Yine doğrudan ama zincirleme yerinden edilmede ise, sadece son kullanıcının değil, ondan öncekilerin de peşpeşe yerinden edilmeye maruz kalması söz konusudur. Dışlayıcı yerinden edilme olarak tanımladığı süreçte, mevcut konut/mahalle sakinleri alanda yaşanan soylulaştırma nedeniyle artık orada yaşamının giderlerini karşılayamaz hale gelerek alanı terk etmek durumundan kalırlar. Son olarak, yerinden edilme baskısı kavramıyla, soylulaştırma süreci içerisinde alt gelir gruplarının mülksüzleştirilmesini kast etmektedir. Özellikle yeni inşa yoluyla soylulaştırma sırasında projenin yapılmaya başlanacağı ana kadar geçen sürede dahi, yıkılması öngörülen alanda yaşayanlar veya inşaatın yapılacağı alanın çevresinde yaşamakta olanlar yerinden edilme baskısı altında yaşamaya başlarlar. Bunun kendisi yerinden edilmenin tek bir an olarak düşünülmeceğinin göstergesidir.³⁷

Yeni inşa yoluyla soylulaştırma ve yerinden edilme kavramlarını birlikte düşünürken, fiziksel mekanın terk edilmesinin o kişilerin kimlik ve aidiyet duygularında ve varoluş biçimlerinde de mecburi bir dönüşüme sebebiyet verdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Yerinden edilmeyi fiziksel mekanın terkine indirgemek neo-liberal anlayışın mekansal bir meta olarak tariflediği konut/mahalle anlayışının bir devamı olarak görülebilir. Yerinden edilmeyi mekansal değil yer-temelli olarak tasavvur ettiğimizde orada birikmiş ve sürdürülen duygusal, sosyal, sembolik bağlar da kendini göstermeye başlar. Bu anlamda, mekanı fiziksel olarak terk etmeyen/edemeyen kesimler için bile, hem yaşadıkları mahalle hem de onu kuran ilişkiler ve pratikler değiştiği için sosyo-mekansal bağların zayıflaması, yabancılık hissi, yer duygusunun kaybı, ötekileştirilme gibi psiko-sosyal bir yerinden edilmeden söz edilebilir.³⁸

Yerinden edilmenin çeşitli türlerinden ve boyutlarından söz ederken dahi, daha çok sınıf-temelli ve madur ettiği kesimler üzerinde tek tip bir etkisi olan bir süreç olarak düşünülmesi söz konusudur. Ağırıklı olarak Batı kaynaklı olarak üretilen

³³ İbid.

³⁴ L. Lees, M. Davidson (2010). “New-Build Gentrification: Its Histories, Trajectories and Critical Geographi-

es”, *Population, Space and Place*, 16, s. 400.

³⁵ İbid. s. 408.

³⁶ P. Marcuse (1985). “Gentrification, Abandonment and Displacement: Connections, Causes and Policy Responses in New York”, *Journal of Urban and Contemporary Law*, 28, s. 195-240.

Displacement”, *Journal of Economic and Social Geography*, 105:2, s. 206-220.

³⁷ B. Sakızlıoğlu (2014). “Inserting Temporality into the Analysis of Displacement: Living Under the Threat of

³⁸ L. Lees, M. Davidson (2010). “New-Build Gentrification: Its Histories, Trajectories and Critical Geographies”, *Population, Space and Place*, 16, s. 395-411.

literatürde yerinden edilmenin de neo-liberal politikalar gibi tek yönlü işleyediği ve yerinden edilenlerin benzer şekillerde mülksüzleştirilmesi ve yoksunlaştırılmasıyla sonuçlandığı gibi bir genelleştirici bakış hakimdir. Oysa, farklı kentlerde ya da farklı projelerde yerinden edilenlerin sınıfsal, etnik, dini ve toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları süreci sadece şekillendirmekle kalmaz aynı zamanda süreçte yeniden kurulum ve şekillenir. Ve kentsel sermaye birikim rejimi de böyle bir çeşitlenmiş yerinden etme mekanizması üzerinden ilerlerken yerinden edilenler de süreci çeşitli şekillerde deneyimlerler.³⁹

FARKLI COĞRAFYALARDAKİ ÖRNEKLERE BAKIŞ: KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIMA DOĞRU

“Yeni İnşa Yoluyla Soylulaştırma”nın 90’lardan itibaren ortaya çıkan örneklerini küresel bir perspektifle ele almak bir taraflıyla farklı coğrafyalarda gerçekleşen bu süreçlerin ortak noktalarını tespit edebilmek, küre düzeyinde işleyen neo-liberal kent politikalarının farklı yerlerde nasıl kurulduğunu ve işlediğini görebilmek açısından, diğer taraflıyla da tek tek örneklerde o yere özgü olanı görünür kılabilmek, dolayısıyla da karşılaştırmalı bir bakış geliştirebilmek açısından değerli ve gereklidir.⁴⁰

Günümüzde hızla yaygınlaşan ve daha geniş kitleleri etkileyen yerinden edilme olgusunun özellikle Küresel Güney ülkelerinde hayata geçirilen mega soylulaştırmaya bağlı, mega yerinden etme süreçlerine evrildiği, ve Batı’daki örneklerine nazaran daha ciddi boyutlarda maduriyetler, mülksüzleştirme döngüleri ve ayrıştırma ve dışlama mekanizmaları yarattığı göze çarpmaktadır. Andrew Harris tam da bu durumu saptamak üzere, New York ve Londra gibi kentlerde soylulaştırma baskısıyla ortaya çıkan yerinden edilme korkusu ve olgusunun Mumbai’nin konut piyasasında iyiden iyiye egemen olmaya başladığını dile getirmiş, Appadurai (2000)’e atıfla Londra’nın toplam nüfusundan fazla sayıda insanın Mumbai’de gecekondulu ve sokaklarda yaşadığını belirtmiştir.⁴¹ 2008 tarihli çalışmasında Neil Smith, soylulaştırmanın Şanghay ve Mumbai’de, Avrupa, Kuzey Amerika ve Avusturalya’nın post-endüstriyel şehirlerinden çok daha yoğun ve kitlesel bir ölçekte gerçekleştiğini yazmıştır.⁴² Burada yakın zamana kadar ağırlıklı olarak Batı kentlerine odaklanan soylulaştırma çalışmalarını Batı-dışı coğrafyaları da kapsayacak şekilde genişletmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Soylulaştırmanın yeni biçimleriyle yerinden edilme kavramını tekrar ele almanın gerektirdiği boyutlardan biri de Batı-dışı coğrafyalarda gerçekleşen dönüşümlerin Batı’dakilerin bir yansıması veya karbon kopyası olarak okunma-

sının ötesine geçmektedir.⁴³ Bunun yolu da, karşılaştırmalı bir yaklaşımla soylulaştırma ve yerinden edilme kavramlarının yerinden tanımlanmasını mümkün kılacak şekilde farklı küresel bağlamlardaki örnekleri ilişkilendirmekten geçmektedir.

Londra ve Mumbai kentleri üzerine yakın tarihte yapılan çalışmalar, yeni inşa yoluyla soylulaştırmanın yerinden edilme süreçleriyle ilişkisini karşılaştırmalı bir şekilde örneklemektedir. Davidson ve Lees, Londra’daki iki farklı dönüşüm projesinin yeni inşa yoluyla yoluyla soylulaştırma kavramıyla okunabileceğini söyleyerek yol açtıkları yerinden edilme süreçlerini farklı boyutlarıyla ele almışlardır.⁴⁴ Avrupa’nın en geniş sosyal konut alanı olan Londra Southwark sosyal konutları 2005 yılında Belediye Meclisi’nin kararıyla, iyileştirme ve restorasyonun çok yüksek fiyatlara mal olacağı gerekçesiyle, yıkılıp yeniden yapılmaya başlanmıştır. Projede 3200 yeni özel konut ve 2000 adet de sosyal konut öngörülmüştür. Bu rakamlar % 40’lık sosyal konutu zorunlu tutan yasaya uygunluk arz etse de, vaat edilen sosyal konutların o sayıda üretilmemesiyle ilgili soylulaştırma karşıtı muhalefet hareketleri de süreç içinde kendini göstermeye başlamıştır. Davidson ve Lees’e göre, projede asıl amaç, çoğu iyi durumda olsa da, o alandaki konutların büyük çoğunluğunu yıkarak yerine 2.4 milyar Sterlin değerinde, ayrıcalıklı bir orta sınıf projesi inşa etmektir. Burada kamu, konut üretimini bir tür yatırım ve birikim aracı olarak yeniden tanımlamış olmaktadır. Egemen sermaye birikim biçiminin, konutu zaten değişim değeri üzerinden tanımlamakta olduğu bir dönemde, kamu kuruluşları da bunu destekler hatta önünü açar bir konum almaktadır. Bu da, yeni inşa yoluyla soylulaştırmanın üçüncü dalga veya devlet eliyle soylulaştırmanın bir biçimi olarak Londra’da kendini nasıl gösterdiğinin bir örneğini teşkil etmektedir. Proje vaat ettiği sosyal konutları inşa etse dahi, kiracıların %20’sini doğrudan, geriye kalan sakinleri ise, dolaylı olarak yani, geride bıraktıklarından tamamen başka, yeni orta sınıfın yaşam ve tüketim alışkanlıklarının belirleyici olduğu bir cemaat hayatına girmeye zorlayarak “yerinden edecektir”.⁴⁵

Yukarıdaki örnekte mevcut sosyal konutların yıkılarak, yerine yenilerinin inşa edilmesi söz konusuysen, yine Londra’da Nehir Kıyısı Yenileme Projesi kapsamında toplam üç mahallede, Brentford, Wandsworth ve Thamesmead’de çoğu eski sanayi, depo, tersane alanları üzerine inşa edilen yüksek yoğunluklu yapılarla alanda toplam 2100 adet yeni konut üretilmiştir. Bu konutlara yerleşenlerle birlikte bölgenin nüfusu %60 artarken, bu artışı sağlayan yeni gelen kesimin %80’i üst orta sınıfa mensuptur. Ancak burada yerinden edilme derken sadece istatistik verilere bakılarak, alanı terk eden düşük gelir grupları ile alana yeni gelen yüksek gelir gruplarını karşılaştırmak yeterli olmaz. “Yerinden edilme”yi daha karmaşık, çok boyutlu ve incelikli bir süreç olarak okumak gerekir. Bu projeler sadece yeni inşa edilen bu blokların hemen çevresindeki mahallelerde emlak

³⁹ S. Doshi (2012). “The Politics of the Evicted: Redevelopment, Subjectivity and Difference in Mumbai’s Slum Frontier”, *Antipode*, 45:4, s. 844-865.

⁴⁰ Bu noktada, farklı yerlerden örneklerde devlet ve sermayenin rolleri incelenirken, literatürde üçüncü dalga soylulaştırma olarak tarif edilen dönüşümün hangi yönleriyle önceki dönemlerden farklılaştığını gösterebilmek soylulaştırma dalgalarına dair

kavramsallaştırmayı da avrupamerkezci olmaktan kurtaracaktır.

⁴¹ A. Harris (2008). “From London to Mumbai and Back Again: Gentrification and Public Policy in Comparative Perspective”, *Urban Studies*, 45, s.2423.

⁴² N. Smith (2008). “On the Eviction of Critical Perspectives”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 32 (1), s. 196.

⁴³ L. Lees (2012). “Ideologies of Gentrification and the Right to the City”, *Requalifying the Built Environment: Challenges and Responses* içinde, Lawrence, R. J., Turgut, H., Kellett, P. (yay. haz.), Hogrefe Publishing: Cambridge, s. 87-88.

⁴⁴ L. Lees, M. Davidson (2010). “New-Build Gentrification: Its Histories, Trajectories and Critical Geographies”, *Population, Space and Place*, 16, s. 395-411.

⁴⁵ İbid., s. 403.

değerlerinin yükselmesiyle mekansal yerinden edilmeye yol açmamış, aynı zamanda, yer-temelli yerinden edilmenin de tetikleyicisi olmuştur. Soylulaştırma olgusunun, gerçekleştiği alanda ve çevresinde “ev”, “mahalle”, “cemaat” algısına da büyük zarar verdiği gözden kaçırılmamalıdır. Gitmek durumunda bırakılanlar için olduğu kadar kalma “şansı” verilenlerin de ne tür bir yerinden edilme, yer duygusu kaybı yaşadıkları, dayanışma bağlarının zayıflamasının yanı sıra, duygusal ve psikolojik olarak nasıl etkilendikleri ancak niteliksel araştırma yöntemleri sonucunda ve uzun vadeli çalışmalarla görünür olabilmektedir.⁴⁶ Tam da bu noktada, yerinden edilme kavramının çalışılmasında yöntemle dair sorgulamalar ve yeni arayışlara ihtiyaç kendini göstermektedir.

Özellikle Küresel Kuzey ülkelerinin kentlerinde gerçekleşen soylulaştırma biçimleri, Küresel Güney’le kıyaslandığında hem söylemsel olarak projelerin nasıl sunulduğu ve meşrulaştırıldığı, hem de uygulanış biçimleri ve doğurduğu sonuçlar açısından farklılık göstermektedir. Küresel Kuzey ülkelerinde hâlâ “refah devletinin sosyal politikalarının kalıntıları”nın görülebildiğinden bahseden Lees, soylulaştırmanın sonuçlarının görece daha hafif olabileceğinden bahseder.⁴⁷

Anderw Harris Bankside ve Mumbai Lower Parel bölgelerinde yeni inşa yoluyla geliştirilen projeleri mercek altına alarak, Londra ve Mumbai’de son dönem gelişen soylulaştırma süreçlerindeki ortaklık ve farklılıkları ayıklamaya çalışmış, buradan da karşılaştırmalı bir analiz çıkarmıştır.⁴⁸ Küresel sermayenin kente gelişi, merkezi ve yerel yönetimlerin yasal yönetsel kararlar ve planlama kararlarıyla dönüşümü desteklemelerinin dışında, Bankside ile karşılaştırıldığında Mumbai Lower Parel’deki süreçler daha ciddi bir emlak spekülasyonu yaratmış ve daha ciddi boyutlarda sosyo-mekansal eşitsizliğin üretilmesini beraberinde getirmiştir. Alanı terk etmek zorunda bırakılan işçi sınıfı, yeni küresel iş bölümünün bir sonucu olarak merdivanaltı tekstil imalat atölyelerinin kent çeperine itilmesinin de etkisiyle, kent çeperindeki gecekondu alanlarına taşınmak durumunda kalmıştır. 1991-2001 yılları arasında Hindistan’ın toplam nüfusu 2 milyon artarken, aynı dönemde bu alanda daha önce görülmemiş bir nüfus kaybı tespit edilmiştir. Bankside’da ise planlanan alanda sosyal konutların da bulunması sebebiyle yerinden edilme görece daha hafif gözlenmiş ancak projeye komşu mahallelerde, özellikle de yeni inşa edilen yüksek ve lüks apartman bloklarına yönetici ve profesyonel yeni orta sınıfın yerleşmesiyle eski sakinler için dolaylı bir yerinden edilme süreci söz konusu olmuştur.

Lower Parel’de atölyelerin lüks konut ve ticari işlevli yapılara dönüştürülmesi ve işçi konutlarının yıkılarak yeni binaların inşa edilmesiyle gerçekleşen dönüşümle beraber, alanda mevcut olan sokak satıcılığı gibi enformel ticaret ve bunu elinde

bulunduran kesimin de alandan “temizlenmesi” söz konusu olmuştur. Mumbai’de kent mekanı soylulaştırma yoluyla sınıfsal olarak temizlenip yeniden tanzim edilirken, kamu kurumları arazi geliştiricileri denetlemek yerine firmalarla işbirliğine girerek bu ekonomik ve sosyal yeniden yapılandırmanın öncüsü olarak kent yoksullarını yasal haklarından mahrum bırakmış, sınırlı şekilde yararlanmalarına imkan vermiş veya spekülatif değer artışlarının yarattığı baskıyla mülklerin satışına ve alanın terkine zorlamıştır. Bunun sonucunda da, çok daha büyük ölçekli bir doğrudan ve dolaylı yerinden edilme ve mülksüzleştirme yaşanmıştır.

Yukarıda söz edilen projede 1990’ların sonu 2000’lerin başında ağırlıklı olarak eski sanayi alanları ve çevresine inşa edilen yeni yapılarla gerçekleşen bir soylulaştırma söz konusuken, nüfusunun %55’inin gecekondu alanlarında yaşadığı bir kent olan Mumbai’de, gecekondu alanlarının yıkılarak yerine yeni konut ve ticari işlevli yapıların inşa edilmesi, yani yeni inşa yoluyla soylulaştırma süreçlerinin son 10 yıl içerisinde özellikle kamu-özel şirket ortaklıkları ile hızla arttığını da vurgulamak gerekir. Bu süreçlerde, eski sakinlerin çok az bir kesimi aynı bölgeye yerleştirilmekte, çok büyük çoğunluğu ise kent çeperinde, eski yaşam alanlarından ve iş olanaklarından uzak alanlara kaydırılmaktadır. Burada yeni birikim biçimlerinin hem ekonomik hem de siyasi ve sosyal boyutu olan bir düzenleme mekanizmasıyla şekillendirildiği ortadadır.⁴⁹ 1995 sonrası işlemeye başlayan Gecekondu Rehabilitasyon Programı çerçevesinde mevcut gecekondu alanlarının yıkılarak yerlerine yeni yüksek katlı binaların dikilmesiyle Mumbai’de düzenli aralıklarla dev gecekondu alanları dönüştürülmektedir. Bu süreçte gerçekleşen yerinden edilmeleri sadece sınıf temelli bir mülksüzleştirme olarak okumak yerine, “farklılaşmış yerinden edilmeler”le gerçekleşen⁵⁰ çok vektörlü bir süreç olarak bakmak ve sınıf, toplumsal cinsiyet, dini ve etnik aidiyetler ve siyasi konumlanmaların kesişiminde çatışma ve uzlaşmalar yoluyla sürekli olarak yeniden inşa edilen sosyo-mekansal pratikleri görünür kılmak gereklidir.

Her iki kenttede yeniden inşa yoluyla ortaya çıkan soylulaştırma süreçlerinden örneklerle yerinden edilme ve mülksüzleştirilmenin temel bir olgu olarak dünyanın iki farklı büyük kentinde kendini gösterdiği ve dar gelirli kesimlerin farklı düzeylerde hem fiziksel hem de sosyal, kültürel ve sembolik olarak yerinden edilmeye maruz kaldıkları gösterilmiştir. Bu örneklerde soylulaştırmanın devlet-özel sektör desteğiyle mutasyona uğrayarak, ilk dalga soylulaştırmanın yarattığı sosyo-mekansal dönüşüme göre daha hızlı, geniş çaplı ve sonuçları bakımından daha radikal bir ayrışma ve dışlanmaya yol açtığı saptanmıştır. Öte yandan, her iki kente dair derlenen çalışmalarda, etnografik saha çalışmaları, derinlemesine görüşmeler ve gözlemlerin niceliksel bir çalışmanın yerinden edilmeye dair göstermekte yetersiz kalacağı dinamikleri ortaya koymada hayati önem taşıdığını tespit etmek gerekir. Buna bağlı olarak da, her iki kentin, her projenin ve etkilenen kesimlerin kendine

⁴⁶ İbid, s. 408.

Cambridge, s. 87.

⁴⁷ L. Lees (2012). “Ideologies of Gentrification and the Right to the City”, *Requalifying the Built Environment: Challenges and Responses* içinde, Lawrence, R. J., Turgut, H., Kellett, P. (yay. haz.), Hogrefe Publishing:

⁴⁸ A. Harris (2008). “From London to Mumbai and Back Again: Gentrification and Public Policy in Comparative Perspective”, *Urban Studies*, 45, s. 2407-2428.

⁴⁹ S. Doshi (2012). “The Politics of the Frontier”, *Antipode*, 45:4, s. 844-865.

⁵⁰ İbid.

özgü özellikleri ve sürecin farklılığı itibarıyla, özellikle yerinden edilme süreçleri tartışılırken farklı şekillerde dönüştürülmüş ve kavramın anlam alanı genişleyerek çeşitlenmiştir.

Bu örnekler küresel bir neoliberal kent stratejisi içinde küresel bir soylulaştırma ve yerinden etme coğrafyasından bahsedilebileceğini göstermekle beraber, hayal edilen bu coğrafyada farklı yerlerin devlet gelenekleri, kamu kuruluşları ve merkezi ve yerel yönetimlerinin yapısı, ayrıca toplumsal tabakalaşma, sınıf, cinsiyet, etnik kimlik, ırk ve dini kompozisyonları farklar göstermektedir. Mekanın fiziksel olduğu kadar sosyal, kültürel ve siyasi olarak da olumsallıklar ve ilişkisellikler üzerinden sürekli olarak inşa edildiği düşünülürse, “neoliberal yeniden yapılandırmanın asla öngörülebilir bir süreç olmadığını, uygulanış biçimleri ve sonuçlarının yerel dinamiklere ve iktidar ilişkilerine bağlı olduğunu” görmek ve devlet kurumları, geliştirici şirketler ve mahalle sakinleri arasında mikro düzeydeki ilişkilere odaklanarak bu süreçlerin olumsal ve tartışmaya açık doğasını görünür kılmak gerekir.⁵¹

Bu noktadan hareketle, karşılaştırmalı bir bakış benimsendiğinde sadece süreçlerin kuruluş ve işleyiş biçimlerinde farklılaşmalar ortaya konmuş olmayacak aynı zamanda soylulaştırma kavramının kendisi gibi, evrelerinin ve türlerinin tanımlanmasında, bir dönemleme yapılarak açıklanmasında ve hatta yerinden edilme kavramının ortaya çıkışında dahi söz konusu olan Batı-merkezli bakış ve kavramsallaşmaların ötesine geçme imkanı da doğacaktır. Hem soylulaştırmanın yeni biçimlerinin hem de yerinden edilmenin farklı coğrafyalarda ele alınması, kent üzerine üretilen akademik yazını, araştırmaları ve sosyal eylem biçimlerini dönüştürecek ve bu alanı yeni bakış açıları ve yeni mücadele biçimlerine açacaktır.

SONUÇ YERİNE

Son 30 yıl içerisinde, küresel olarak çeşitlenmekle beraber, ulusal kent politikalarından başlayarak yerel yönetimlerin kararlarına, konut üretiminden sorumlu kamu kuruluşlarının girişimlerinden altyapı ve çevre düzenlemesi kararlarına, yasal çerçevenin yeniden yapılandırılması ve kentsel yenileme ve dönüşümlerin yasal ve hukuki zemininin hazırlanmasına kadar varan bir skalada işleyen ve girişimci rolü üstlenen bir devlet anlayışı arz eden uygulamalara geçilmesiyle, artık kentlerin sermayenin ana birikim mekanizması haline geldiği açıktır.

Bir anlamda devletlerin sağlıktan eğitime her alanda sosyal devlet olma vasıflarını terk etmekte olduğu bir dönemde, hem kentlerde hem de kent dışı alanlarda, sosyo-mekansal bir eşitliği tesis edecek politikalar geliştirmek yerine zaten sınıfsal, etnik, dini ve kültürel olarak ayrılmış olan toplumsal yapıyı daha da keskin ayrışma ve kutuplaşmalara götürecek şekilde politikalar izlenmektedir. Kamu kaynaklarının eşitsiz kullanımı ve yeniden dağıtım süreçlerini, şirketlerin, uluslararası finans akışının, üst ve üst orta gelir gruplarının maddi çıkarları doğrultusunda

şekillendiren ve kent yoksulunu bu resmin tamamen dışına iten kamu politikaları, bir yandan belli kesimler için yeni ve bereketli bir yatırım ve birikim döngüsü inşa ederken, aynı anda sistemli olarak bir mülksüzleştirme döngüsü yaratmaktadır.

Kentlerde özellikle son 20 yıl içerisinde kendini daha belirgin bir şekilde gösteren, yeni inşa yoluyla soylulaştırma bu çerçevede devlet destekli bir soylulaştırma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küre düzeyinde yaygınlaştığı gözlemlenebilen böylesi bir olguyu yeniden düşünmeye, mevcut kavramları tartışmaya açmaya ve yeni yöntem arayışlarıyla hem işleyiş biçimini hem de yarattığı eşitsiz ekonomik, sosyal ve siyasi mimariyi karşılaştırmalı olarak yeniden ele almaya ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada, yeni inşa yoluyla geliştirilen projelerin soylulaştırmanın evrimi içinde 90'lar sonrasında şekillenen üçüncü dalga veya devlet eliyle soylulaştırma kavramalarıyla tanımlanan dönemin ortaya çıkardığı yeni bir soylulaştırma biçimi olduğu gösterilmiştir.

Diğer soylulaştırma türleri ve dönemlerinden aktörleri, ürettiği yapıları çevre, sermayenin mekanda konumlanması ve işleyişi ve sosyo-mekansal dinamikler bakımından kimi farklılıklar gösterse de, sermayenin alana yeniden yatırımı, alanın yüksek gelir gruplarınca istila edilmesi sonucu sosyal bir “iyileşme” gözlemlenmesi, yapıları çevrenin hızlı bir şekilde ve ciddi ölçüde değişmesi, düşük gelir gruplarının doğrudan ya da dolaylı olarak yerinden edilmelerine bağlı olarak soylulaştırma kavramına başvurarak okunması önemlidir. Makalenin devamında, yerinden edilmenin soylulaştırmanın marjinal bir sonucu değil, tanımlayıcı bir ögesi olduğunu; hatta sürecin bizatihi yerinden ederek mülksüzleştirme ve yoksunlaştırmaya dayanan yeni bir yönetim, tanzim ve sermaye birikim biçimi olduğu tartışılmıştır.

Küresel düzeyde işlediği gözlemlenen ve büyük kentlerde olduğu kadar, küçük kentler ve taşrada da kendini gösteren yeni inşa yoluyla soylulaştırma ve beraberinde getirdiği yerinden edilme olgusu yaygınlaştıkça, bu alanda üretilen çalışmalar da çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Bu noktada, kent araştırmacıları için temel meselelerden biri de soylulaştırmanın yeni biçimleri ile yerinden edilme ve mülksüzleştirme mekanizmalarını görünür kılmakla beraber eleştirel bir perspektifle yeni yöntem arayışları ve bakış açıları geliştirebilmek olmuştur. Makalede son dönemde ortaya çıkan bu tartışmalara değinilerek öne çıkan pratik yöntemsel sorularla birlikte, Londra ve Mumbai’de yeni inşa yoluyla soylulaştırma ve yerinden edilme karşılaştırmasından yola çıkarak, karşılaştırmalı bir bakış açısının gerekliliği tartışılmıştır.

Sonuç olarak, yeni biçimleriyle soylulaştırma, klasik soylulaştırmaya göre daha büyük ölçeklerde, etkileri kent merkezlerinden kent çeperlerine, çevre kentlere ve kırsal alana dek yayılan bir süreci tarif etmekte, bütünlüklü bir sosyal, ekonomik, mekansal yeniden inşa sürecine işaret etmektedir. Soylulaştırmanın olmazsa olmaz bir parçası ve kent mekanını yeniden düzenlemenin en önemli araçlarından biri de yerinden etme

⁵¹ T. Kuyucu & Ö. Ünsal (2010). “Urban Transformation as a State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in İstanbul”, *Urban Studies*, s. 3.

stratejileridir. Bugün soylulaştırma alanında, yerinden edilme süreçlerinin ağır sonuçlarına vurgu yapılmasına, ve kısa ve uzun dönemli etkilerinin ciddi biçimde çalışılmasına ihtiyaç vardır. Ancak yeni inşa yoluyla soylulaştırmanın tarihini, yol haritasını çıkarabilmenin, farklı coğrafyalardaki işleyişini belirleyen küresel – yerel ilişkiler ağını araştırmanın bir ayağı da yerinden edilmeyi araştırmanın önündeki kuramsal ve pratik soruları gündemde tutmaktır. Bu da ancak, yeni inşa yoluyla geliştirilen projelerde yaratılan yapıllı çevre ve sosyal dokunun, yerinden edilmenin çeşitli biçimlerinin, mülksüzleştirme mekanizmalarının ve bununla yaşama ve/veya mücadele etme biçimlerinin toptancı bir bakışla değil, farklılıkları, yeni çatışmaları ve yeni mücadele imkanlarını görmeyi olanaklı kılacak karşılaştırmalı bir bakışla ele alınmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Atkinson, R. (2000). "Measuring Gentrification and Displacement in Greater London", *Urban Studies*, 37, s. 149-166.
- Doshi, S. (2012). "The Politics of the Evicted: Redevelopment, Subjectivity and Difference in Mumbai's Slum Frontier", *Antipode*, 45:4, s. 844-865.
- Glass, R. (1964). "London: Aspects of Change", *Gentrification içinde*, Lees, L., Slater, T., Wylie, E. (yay. haz.), Routledge: NewYork.
- Hackworth, J. (2002). "Postrecession Gentrification in New York City", *Urban Affairs Review*, 37 (6), s. 815-843.
- Harris, A. (2008). "From London to Mumbai and Back Again: Gentrification and Public Policy in comparative Perspective", *Urban Studies*, 45, s. 2407-2428.
- Hartman, C., Keating, D., LeGates, R. (1982). *Displacement: How to Fight it?*, Berkeley, CA: National Housing Law Project.
- İslam, T., Sakızlıoğlu, B. (2014). "The Making of and Resistance to State-Led Gentrification in Istanbul, Turkey", *Global Gentrifications içinde*, Lees, L., Shin, H. B., Lopez, E. (yay. haz.), Polity Press: London.
- Kuyucu, T. & Ünsal, Ö. (2010). "Urban Transformation as a State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul", *Urban Studies*, s. 1-21.
- Lees, L. (2008). "Gentrification and Social Mixing: Towards an Inclusive Urban Renaissance?", *Urban Studies*, 45 (12), s. 2449-2470.
- Lees, L. (2012). "Ideologies of Gentrification and the Right to the City", *Requalifying the Built Environment: Challenges and Responses içinde*, Lawrence, R. J., Turgut, H., Kellett, P. (yay. haz.), Hogrefe Publishing: Cambridge, s. 87.
- Lees, L. & Davidson, M. (2005). "New-Built Gentrification and London's Riverside Renaissance", *Environment and Planning A*, 37, s. 1165-1190
- Lees, L., Slater, T., Wylie, E. (2008). "The Birth of Gentrification", *Gentrification içinde*, Routledge: NewYork, s. 4.
- Lees, L., Slater, T., Wylie, E., (2010). "Gentrification and Displacement: Introduction to Part Four", *The Gentrification Reader içinde*, Routledge: London, s. 317-323.
- Lees, L. & Davidson, M. (2010). "New-Built Gentrification: Its Histories, Trajectories, and Critical Geographies", *Population, Space and Place*, 16, s. 395-411.
- Roy, A. (2005). "Urban Informality: Towards an Epistemology of Planning", *Journal of the American Planning Association*, 71 (2), s. 147-158.
- Sakızlıoğlu, B. (2014). "Inserting Temporality into the Analysis of Displacement: Living Under the Threat of Displacement", *Journal of Economic and Social Geography*, 105:2, s. 206-220.
- Shaw, K. (2002). "Culture, Economics and Evolution in Gentrification", *Just Policy*, 28, s.42-50.
- Slater, T. (2009). "Missing Marcuse: On Gentrification and Displacement", *City*, 13:2-3, s. 292-311.
- Smith, N. (1986). "Gentrification, the Frontier, and the Restructuring of Urban Space", *Gentrification of the City içinde*, Smith N., Williams P. (yay.haz.), Allen & Unwin: London, s. 3.
- Smith, N. (1982). "Gentrification and Uneven Development", *Economic Geography*, 68, s. 139.
- Smith, N. (2002). "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", *Planlama*, 2006/2, s.13-27.
- Smith, N. (2008). "On the Eviction of Critical Perspectives", *International Journal of Urban and Regional Research*, 32 (1), s. 195-197.
- Wacquant, L. (2008). "Relocating gentrification: the working class, science and the state in recent urban research", *International Journal of Urban and Regional Research* 32, s. 198-205.
- <http://www.bianet.org/bianet/medya/142955-bir-yilda-13-bin-kentsel-donusum-haberi> (Ziyaret tarihi 03.01.2013)
- <http://www.rc21.org/conferences/berlin2013/8.php> (Ziyaret tarihi 12.01.2013)
- https://www.academia.edu/7917466/The_Use_of_the_Concept_Global_South_in_Social_Science_and_Humanities (Ziyaret tarihi 01.10.2014)